

Familierecht en huiselijk geweld, een wereld van verschil?

Katinka Lünemann
Margreet de Boer (Projecten & advies)
Lisanne Drost

Januari 2008

Inhoud

Inleiding	5
1 Notitie expertmeeting	7
1.1 Inleiding	7
1.2 Achtergrond van de problematiek	7
1.3 Echtscheiding, omgang en gezag	8
1.4 Omgang na echtscheiding in het buitenland	10
1.5 Conclusie	11
2 Verslag expertmeeting	13
2.1 Welkom	13
2.2 Voorstelrondje	13
2.3 Partnergeweld als relevante factor	15
2.4 Gezamenlijk gezag als heilige koe	17
2.5 Contra indicaties voor omgang	17
2.6 Belangrijke uitkomsten van de discussie	19
Geraadpleegde literatuur	21
Bijlage 1 Stellingen	23
Bijlage 2 Deelnemers expertmeeting	25

Inleiding

Geweld in het gezin komt helaas veelvuldig voor. Ook bij echtscheidingen speelt geweld een rol. Het kan een reden zijn voor een echtscheiding, maar het kan ook ontstaan of escaleren ten tijde van een scheiding. Er is nog weinig bekend over de wijze waarop geweld in het gezin, en dan met name geweld tegen de partner, een rol speelt in de besluitvorming rond omgang en gezag.

In januari 2008 vond daarom een expertmeeting plaats over de rol van het familierecht in geval van geweld tussen partners. De expertmeeting had tot doel te onderzoeken of het familierecht voldoende aandacht heeft voor huiselijk geweld, welke knelpunten gesignaleerd worden in de aansluiting tussen de aanpak van huiselijk geweld en familierecht en of er maatregelen nodig zijn om de veiligheid van kinderen en verzorgende ouder rond omgang en gezag beter te waarborgen. Voorafgaand aan de expertmeeting was een notitie opgesteld. Tijdens de expertmeeting is aan de hand van stellingen gediscussieerd. Het was een geanimeerde discussie over dilemma's rond omgang en gezag in geval van partnergeweld, waarvan u hierbij het verslag aantreft.

Wij willen het ministerie van Justitie hartelijk danken voor het financieel mogelijk maken van deze expertmeeting.

Katinka Lünemann
Margreet de Boer
Lisanne Drost

1 *Notitie expertmeeting*

1.1 *Inleiding*

De aanpak van huiselijk geweld staat al enige tijd op de politieke agenda. Het accent ligt daarbij voornamelijk op de aanpak door politie en openbaar ministerie, de hulpverlening aan slachtoffers en plegers van geweld binnen de privé sfeer en op de afstemming tussen de ketenpartners. Hoe de problematiek van geweld tussen partners binnen het familierecht een rol speelt lijkt minder een punt van aandacht. Dit terwijl geweld binnen relaties dikwijls (uiteindelijk) leidt tot (echt)scheiding, waarbij gezagskwesties en omgang geregeld moeten worden in geval van gezamenlijke kinderen. Of en zo ja welke rol speelt (ex)partnergeweld in de afwegingen rondom omgang en gezag? Dit is de leidende vraag voor deze expertmeeting.

Ter voorbereiding op de expertmeeting dient onderhavige notitie. We geven eerst een schets van de aard en omvang van de problematiek van (ex)partnergeweld en de impact hiervan op kinderen. Vervolgens gaan we in op de problematiek van omgang en gezag in relatie tot geweld in het gezin in Nederland. Hierbij stippen we de verplichting tot het opstellen van een ouderschapsplan, zoals opgenomen in wetsvoorstel Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding, aan. We maken een uitstapje naar het buitenland waar niet alleen onderzoek is verricht naar deze problematiek, maar waar ook specifieke wetgeving tot stand is gekomen. We besluiten de notitie met enkele conclusies. Deze conclusie kan tegelijkertijd beschouwd worden als basis voor discussie.

1.2 *Achtergrond van de problematiek*

Huiselijk geweld omvat allerlei vormen van geweld (bedreiging, mishandeling, seksueel geweld) die plaatsvinden in de gezinssfeer.¹ Doorgaans wordt onder huiselijk geweld vooral geweld tegen de partner verstaan, maar officieel vallen ook vormen van kindermishandeling, oudermishandeling en ouderenmishandeling onder de term. In ons geval gaat het om (ex)partnergeweld.

Het meest recente Nederlandse grootschalige surveyonderzoek naar aard en omvang van huiselijk geweld is uit 1997.² Bijna de helft van de Nederlandse bevolking is ooit in zijn leven slachtoffer geweest van huiselijk geweld. Huiselijk geweld met letsel tot gevolg treft elf procent van de Nederlandse bevolking. Maken we een onderscheid naar sekse, dan zijn vrouwen vaker dan mannen slachtoffer van seksueel geweld (30% versus 13%) en vrouwen zijn vaker slachtoffer van geweld met een hoge intensiteit (langere duur van geweld, hogere frequentie, ernstiger geweld, ernstiger gevolgen van geweld). Bovendien zijn het met name mannen die het geweld plegen: tachtig procent van de plegers van huiselijk geweld is man (Van Dijk e.a. 1997).

Dit onderzoeksmateriaal is recent specifiek geanalyseerd op partnergeweld (Wittebrood & Veldheer 2005) met een verfrissende uitkomst. Gemiddeld heeft twaalf procent van de Nederlandse

¹ Je zou ook kindervervalsing onder de definitie kunnen laten vallen als het in een gezinscontext valt. Aan kindervervalsing kan partnergeweld tijdens de relatie zijn vooraf gegaan.

² Momenteel vindt opnieuw een groot bevolkingsonderzoek naar huiselijk geweld plaats.

bevolking ooit te maken gehad met geweld door hun partner of ex-partner,³ waarbij het in ongeveer veertig procent van de gevallen de partner betreft en bij zestig procent de ex-partner. In geval van partnergeweld blijkt zeven procent van de mannen ooit slachtoffer te zijn geweest en 16 procent van de vrouwen. Dit geldt zowel fysiek geweld als seksueel geweld. Ook zijn vrouwen vaker slachtoffer van ernstiger geweld. Kijkende naar alleen recent geweld, dat wil zeggen in de afgelopen vijf jaar, blijkt bijna vier procent van de Nederlandse bevolking slachtoffer te zijn van partnergeweld. De onderzoekers zijn eveneens nagegaan of allochtone vrouwen vaker slachtoffer zijn van partnergeweld dan autochtone vrouwen. Dit blijkt niet het geval te zijn: 16 procent van de autochtone vrouwen heeft ooit te maken gehad met partnergeweld en 15 procent van de allochtone vrouwen. Bij recent partnergeweld blijken er geen verschillen te zijn tussen autochtone en allochtone vrouwen als een zelfde leeftijdsverdeling in acht wordt genomen.

Partnergeweld treft niet alleen de volwassenen, maar ook de kinderen. Begin deze eeuw is in Nederland onderkend dat kinderen die getuige zijn van geweld tegen een van hun ouders hiervan negatieve gevolgen ondervinden. Het opgroeien in een gewelddadige sfeer kan ernstige psychische schade tot gevolg hebben (en ook neuro-endocriene schade bij kinderen van nul tot vier jaar). Kinderen kunnen last krijgen van depressies, concentratieproblemen, angst of boosheid of gedragsveranderingen (Dijkstra & Baeten 2003). Er zijn indicaties dat kinderen die getuige zijn van geweld tegen een van de ouders of tussen de ouders een grotere kans lopen later zelf slachtoffer of pleger te worden van geweld in liefdesrelaties (Factsheet huiselijk geweld 2007; Lünemann & Bruinsma 2002). Of het patroon wordt doorgegeven hangt af van verschillende factoren, zoals de veerkracht van een kind (zelfvertrouwen, en sociale vaardigheden) en aanwezigheid van beschermende aspecten in de sociale omgeving (Radford & Hester 2006).

Kindermishandeling en partnergeweld worden doorgaans beschouwd als losstaande fenomenen. Uit onderzoek komt echter naar voren dat bij ernstig geweld tegen de moeder de kans groter is dat ook het kind of de kinderen worden mishandeld (Radford & Hester 2006).

1.3 *Echtscheiding, omgang en gezag*

Geweld in de relatie kan een reden zijn voor een echtscheiding. Zo geeft bijna één op de vijf vrouwen als reden voor de echtscheiding aan dat een geschiedenis van geweld ten grondslag ligt aan het uit elkaar gaan (Graaf 2005). Een echtscheiding is echter geen garantie voor het stoppen van geweld. In de praktijk leidt een echtscheiding regelmatig tot escalatie van het geweld omdat de ander niet accepteert dat de relatie wordt beëindigd.⁴ Eén op de zes gescheiden vrouwen die tijdens hun relatie geweld hadden meegemaakt, werden ook na de scheiding geconfronteerd met geweld door de partner en vier procent van de vrouwen werd na de scheiding verkracht (Römkens 1992). De periode rond de echtscheiding wordt wel als de meest gevaarlijke periode beschouwd waarin de kans op een dodelijke afloop het grootst is (Mahoney 1994). In een (groot?) aantal gevallen werd familierechtelijke regelgeving door de ex-partner gebruikt om achter het adres van hun voormalige partner te komen om vervolgens de vrouw te doden (Radford & Hester 2006).

Het is voor gescheiden vrouwen vaak onmogelijk om alle banden met de pleger van het geweld te verbreken door de aanwezigheid van kinderen. Contactmomenten tussen niet verzorgende ouder en kind(eren) kunnen echter een bron zijn voor agressie en geweld door de ex-partner.

³ Van alle in 1997 gerapporteerde voorvallen van huiselijk geweld blijkt nog geen kwart gepleegd door de partner of ex-partner. Ouders nemen ongeveer een vijfde van het huiselijk geweld voor hun rekening. Het grootste gedeelte van het huiselijk geweld is gepleegd door familieleden (22%) en niet-familieleden (37%) (Wittebrood & Veldheer, 2005).

⁴ Als er geen geschiedenis van (fysiek) geweld ten grondslag ligt aan de echtscheiding, kan de echtscheiding aanleiding geven tot geweld.

Binnen het familierecht heeft zich de afgelopen decennia een ontwikkeling voorgedaan van eenhoofdig gezag na echtscheiding naar gezamenlijk gezag na echtscheiding. De norm is dat beide ouders zeggenschap hebben over en verantwoordelijk zijn voor de verzorging, opvoeding en ontwikkeling van de kinderen. Kinderen hebben recht op een sociaal emotionele band met beide ouders na de echtscheiding. Deze norm is recent verscherpt in het wetsvoorstel *Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding*. Onderdeel van de wet is de verplichting tot het opstellen van een ouderschapsplan. Ouders met gezag over minderjarige kinderen zijn volgens dit wetsvoorstel verplicht de band met de andere ouder te bevorderen en de ouder met gezag heeft de verplichting om omgang met de ouder die geen gezag uitoefent toe te laten, te faciliteren en te stimuleren. Mocht het maken van een ouderschapsplan problemen opleveren, dan moet mediation (waar een beperkte financiële tegemoetkoming voor is opgenomen in het wetsvoorstel) uitkomst bieden. Ook wordt verwezen naar jeugdzorg om te voorkomen dat het kind in de knel komt (Tweede Kamer, 2006-2007, 30145). De meeste (echt)paren gaan in redelijk overleg uit elkaar en het opstellen van een ouderschapsplan kan een goede formalisering zijn om de gezamenlijke zorg voor het kind adequaat te regelen. Tegelijkertijd is het van belang om de veiligheid van het kind en de verzorgende ouder te waarborgen. Dat onderdeel is in het wetsvoorstel rond het ouderschapsplan niet uitgewerkt.

Als gezamenlijk gezag tegen het belang van het kind ingaat, kan tot eenhoofdig gezag worden besloten. Omgang tussen de niet met gezag belaste ouder en het kind kan op grond van het huidige recht worden ontzegd of voor bepaalde tijd worden geschorst indien de omgang ernstig nadeel voor de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling van het kind oplevert of de ouder kennelijk ongeschikt of niet in staat moet worden geacht tot omgang, of omgang in strijd komt met andere zwaarwegende belangen van het kind (art. 1:377a BW).⁵ In de praktijk komt een ontzegging echter zelden voor (Bullens & De Ruiters 2005).

Bij ernstig verstoorde verhoudingen tussen de ouders, onder andere door geweld in de relatie, kan de ouder die geen feitelijke zorgverantwoordelijkheid draagt maar wel gezag heeft, misbruik maken van deze bevoegdheid. Dit leidt tot veel onrust en stress bij de verzorgende ouder (vaak de moeder), en kan ook voor kinderen stressvol of traumatiserend zijn. Zeker als sprake is van geweld tegen de moeder of onveiligheid van het kind tijdens de omgang, kan dit vergaande negatieve gevolgen voor het kind hebben. Door alle nadruk te leggen op gezamenlijk gezag en voortzetting van gezamenlijk ouderschap door omgangsregelingen, wordt voorbij gegaan aan het feit dat contact niet altijd in het belang van het kind hoeft te zijn (Van der Valk & Spruijt, 2004; Fischer, 2004). De andere kant van de medaille is dat de verzorgende ouder de omgang kan frustreren of op een oneigenlijke manier omgangsrechten of ouderlijk gezag van de vader probeert te voorkomen.

We weten dat in ongeveer 17% van de gevallen een omgangsregeling tussen kind en niet verzorgende ouder na (echt)scheiding ontbreekt (Spruijt e.a. 2007). Maar wat in die gevallen de achtergrond is van de afwezigheid van omgang en hoe vaak omgang ontbreekt op last van de rechter is niet bekend. Er is in Nederland geen onderzoek gedaan naar hoe bijvoorbeeld de Raad voor de Kinderbescherming en rechters het 'belang van het kind' inkleuren als sprake is van geweld tegen de partner of tussen de ouders. In hoeverre wordt rekening gehouden met de impact op kinderen van het zijn van getuige van geweld en van de spanningen en angst die het omgangscontact bij de verzorgende ouder teweeg kan brengen?

⁵ Reden kan ook zijn dat het kind van 12 jaar of ouder ernstige bezwaren tegen de omgang heeft geuit.

1.4 *Omgang na echtscheiding in het buitenland*

De ontwikkelingen in het familierecht in Nederland zijn niet specifiek voor Nederland; ook in andere Westerse landen zie je dezelfde ontwikkeling; gezamenlijk ouderlijk gezag en omgang met beide ouders worden in het belang van de kinderen geacht. De gevolgen voor moeder en kind in geval van een gewelddadige ex-partner zijn onderzocht door onder andere Radford & Hester voor Engeland en Denemarken en door Jaffe en collega's voor Canada, Australië, Nieuw Zeeland en de Verenigde Staten.

De resultaten van hun onderzoek wijzen erop dat gewelddadige mannen hun recht op omgang met hun kinderen kunnen misbruiken om zodoende macht en controle over hun ex-partner te blijven uitoefenen. Zij doen dit bijvoorbeeld door informatie te ontfoetselen aan de kinderen om daarmee de verblijfplaats van de vrouw te traceren of door kinderen te betrekken in het geweld of de vernederingen. Ook kunnen zij via de kinderen macht en controle uitoefenen over hun ex-partner. Daarnaast kunnen zij het moederschap ondermijnen door zich negatief uit te laten over de moeder tegenover de kinderen. In zeer ernstige gevallen kan de vader de kinderen (en zichzelf) doden om de vrouw diep te kwetsen.

Er zijn echter ook belangrijke argumenten waarom ondanks het geweld een omgangsregeling gewenst is. Het is goed dat de vader ook verantwoordelijkheid draagt voor zijn kinderen en de relatie met zijn kinderen onderhoudt. De man kan een goede vader zijn ondanks het geweld, of de kinderen willen graag contact met hun vader. Voor de kinderen kan het contact met de vader en zijn familie bovendien van belang zijn om voeling te houden met hun culturele of religieuze achtergrond (Radford & Hester 2006).

Een geschiedenis van geweld is geen voorspeller van geweld in de toekomst, maar een geschiedenis van geweld is wel een risicofactor. Onderzoek wijst uit dat professionals betrokken bij echtscheiding dit niet altijd onderkennen. Zij blijken het geweld tegen de moeder eerder als een probleem uit het verleden te zien, dan dat zij het verbinden aan mogelijke gevaren in de toekomst. Het geweld dat wordt gepleegd nadat de vrouw haar partner heeft verlaten, wordt vooral gezien als een emotionele uitbarsting van de man ten gevolge van de scheiding. Men gaat er vanuit dat wanneer de man een normale omgangsregeling wordt toegekend het geweld zal stoppen. De geweldsaspecten worden daarom niet als relevante factor meegenomen in de afweging rond omgang waardoor expliciet zorg voor een veilige omgang ontbreekt. Ook komt het voor dat moeders verantwoordelijk worden gehouden voor het feit dat de kinderen getuige zijn van geweld dat door de vader wordt gepleegd terwijl ze wel volledig moeten meewerken aan een omgangsregeling. Zij krijgen hiermee een dubbele boodschap; enerzijds moeten zij als goede moeder hun kind beschermen tegen geweld, anderzijds moeten zij als goede moeder meewerken aan een omgangsregeling tussen het kind en diens gewelddadige vader (Hester & Redford, 1996; Ety, 2006).

Jaffe en collega's benadrukken dat rechters en professionals bewustzijn moeten krijgen op de impact van huiselijk geweld op kinderen en hun moeders. Het perspectief van het kind moet leidend zijn in de afweging of een omgangsregeling moet worden geweigerd. Zij noemen een vijftal regels of uitgangspunten met betrekking tot omgang na een geschiedenis van geweld (Jaffe e.a., 2003).

Ten eerste: Het geweld tegen de partner moet een relevante factor zijn in de beslissing over omgang en gezag. Dit betekent inzicht in frequentie, ernst en duur van het geweld enerzijds en effect van geweld op kinderen en moeder anderzijds. In Canada wordt dit voor de zitting aan de hand van instrumenten geïnventariseerd. Door de geweldsproblematiek en de risicofactoren in kaart te brengen wordt de complexiteit van het geweldspatroon en de verschillen tussen de gezinnen blootgelegd. Een verscheidenheid aan interventiemogelijkheden is noodzakelijk om op de verschillende situaties in te kunnen spelen.

Ten tweede: Op de zitting moet het geweld aannemelijk worden gemaakt, maar er hoeft geen strafrechtelijk bewijs te zijn. Veel huiselijk geweld is een verborgen vorm van geweld. Lang niet

alle slachtoffers gaan naar de politie en doen aangifte. De geschiedenis van geweld moet wel aannemelijk worden gemaakt door bijvoorbeeld doktersverklaringen, familieverklaringen etc.

Ten derde: De rechter moet mogelijkheid hebben beperkte omgang op te leggen, en daarnaast de ouder die geweld pleegt te verplichten tot deelname aan ouderprogramma's. Een duidelijke omgangsregeling en harde afspraken zijn noodzakelijk. In Canada blijkt een op de vijf echtscheidingen een intensieve begeleiding nodig te hebben omdat sprake is van (voortgaand) geweld of een hoge graad van conflicten. In dat geval is gezamenlijk gezag en een gezamenlijk ouderplan niet haalbaar. Duidelijke afspraken moeten de veiligheid van moeder en kinderen waarborgen. Gedacht kan worden aan hulpverlening en begeleide omgang.

Ten vierde: Als sprake is van een geschiedenis van huiselijk geweld moet de regel zijn: geen eenhoofdig gezag bij de ouder die gewelddadig is, noch gezamenlijk gezag, tenzij blijkt dat het wel mogelijk is. Deze regel staat haaks op het huidige Nederlandse beleid.

Tot slot: De ouder die geen geweld pleegt mag niet worden gedwongen om deel te nemen aan mediation of om ouderprogramma's te volgen samen met de pleger van geweld. Deze regel komt voort uit het feit dat de gewelddadige partner dit kan gebruiken om weer controle over de vrouw te krijgen.

1.5 Conclusie

Geweld in relaties komt regelmatig voor. Vaak leidt een relatie waar sprake is van geweld tot een echtscheiding. Maar een echtscheiding is geen garantie voor het stoppen van het geweld. Er is weinig bekend over hoe vaak een omgangsregeling wordt geweigerd wegens geweld tegen de ex-partner. Ook is er geen inzicht in hoe professionals geweldsaspecten meewegen in beslissingen rond omgang en gezag. Onderzoek uit het buitenland toont aan dat gewelddadige vaders gezags- en omgangsregelingen kunnen misbruiken om controle over de moeder te houden. Daarentegen kunnen verzorgende moeders de omgang frustreren en op oneigenlijke wijze proberen te voorkomen dat de vader omgangsrechten en ouderlijk gezag krijgt.

Dat ouders samen verantwoordelijk blijven voor de zorg en opvoeding van kinderen na de echtscheiding is een belangrijk uitgangspunt van het familierecht. Tot deze zorg behoort ook het waarborgen van de veiligheid voor het kind. Professionals dienen inzicht te hebben in de aard en achtergronden van partnergeweld om zo een inschatting te kunnen maken van de ernst van (toekomstig) geweld en om de veiligheid van kinderen te waarborgen bij het vastleggen van de gezagsrelatie en omgangsregeling. Op de expertmeeting staat de vraag centraal of en zo ja hoe geweld in het verleden en gevaar van geweld in de toekomst meegenomen kan of moet worden in de beslissing omtrent gezag en omgang. De door Jaffe en collega's geformuleerde uitgangspunten staan hierbij ter discussie.

2 *Verslag expertmeeting*

dd. 29 januari 2008, 14.00-17.00 uur

2.1 *Welkom*

Dagvoorzitter Margreet de Boer opent de bijeenkomst en heet de aanwezigen van harte welkom. Het doel van de expertmeeting is allereerst een inventarisatie van ervaringen, knelpunten en goede voorbeelden en ten tweede het brainstormen over mogelijkheden voor een betere integratie van de aanpak van huiselijk geweld en familierecht. Deze expertmeeting focust op geweld tussen partners. De dagvoorzitter vraagt de aanwezigen zich voor te stellen en in te gaan op de eigen professionele ervaringen met partnergeweld en familierecht en de knelpunten die zij tegenkomen te beschrijven.

2.2 *Voorstelronde*⁶

- Jet Lenters is werkzaam als beleidsmedewerkster bij het ministerie van Justitie. Daarnaast is zij werkzaam voor de minister van Jeugd & Gezin. Voordat zij werkzaam was als beleidsmedewerkster heeft zij een proefschrift geschreven over echtscheiding(sproblematiek) en was werkzaam in de advocatuur waar zij zich voornamelijk richtte op het familierecht. Lenters merkt op dat binnen jeugd en gezin speciaal aandacht is voor de impact van chronische conflicten tussen ouders op kinderen.
- Annemiek Goes werkt als beleidsadviseur voor Movisie, op het thema aanpak van huiselijk geweld. De insteek is ketensamenwerking en ondersteuning van de hulpverlening. Binnen Movisie wordt geconstateerd dat vrouwen en kinderen lijden onder de conflicten die er spelen rond een echtscheiding. Het is belangrijk om aan de problematiek van huiselijk geweld en familierecht aandacht te geven.
- Bert Vissers is ook werkzaam bij Movisie. Hij werkte voorheen als gezinsbegeleider bij Triangel en was werkzaam bij de Raad voor de Kinderbescherming. Nu is hij projectleider Huiselijk geweld. De impact van huiselijk geweld op kinderen is een belangrijk issue waar hij meer aandacht voor zou willen.
- Gerrit Verweij is werkzaam als adviseur bij het landelijk bureau van de Raad voor de Kinderbescherming. Verweij merkt op dat uit een interne dossierstudie naar voren kwam dat rond 50-60% van de scheidings- en omgangszaken die bij de Raad komen voor onderzoek te maken hebben met huiselijk geweld, dat wil zeggen kindermishandeling en/of partnergeweld. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen partnergeweld en kindermishandeling. Verweij geeft aan dat de Raad in 40-50% van de zaken waarin onderzoek wordt gedaan in verband met echtscheiding en omgang het advies wordt gegeven om de omgang te ontzeggen.
- Veronica Smits is werkzaam bij de Universiteit van Tilburg (familie en personenrecht). Zij is werkzaam geweest in een jeugdinstelling. Ook is zij kinderrechtster geweest waar zij betrokken was bij omgangsregelingen. Zo kwam zij in aanraking met kinderen die slachtoffer waren van huiselijk geweld. Wat betreft het ouderschapsplan merkt Smit op dat mediation een belangrijke factor kan zijn. Daarnaast wijst zij erop dat signalering van huiselijk geweld aandacht behoeven, evenals de nazorg; wat gebeurt er als er een omgangsregeling is toegewezen?

⁶ Zie bijlage 3 voor de deelnemerslijst.

- Particia van de Valk is werkzaam bij het ministerie van Justitie (en is daar projectleider huisverbod). Daarnaast is zij officier van justitie in Almelo. Zij constateert dat de positie van kinderen rond het huisverbod lastig is; wanneer is omgang wel gewenst en wanneer niet? Als officier van justitie heeft ze te maken met de situatie dat de omgangsregeling niet wordt nageleefd en zij wordt geconfronteerd met problemen rond het afdwingen van omgangsregelingen. Hoe voorkom je dat kinderen hier de dupe van worden?
- Machteld Vonk is als docent werkzaam bij de Universiteit van Utrecht (sectie familierecht). Haar proefschrift betreft een rechtsvergelijkend onderzoek naar wettelijke regelingen met betrekking tot ouder-kind relaties in het Verenigd Koninkrijk en Nederland. Zij heeft in het bijzonder het belang van het kind nader geanalyseerd. Vonk merkt op dat huiselijk geweld ook voor komt bij niet traditionele relaties. Ze constateert een tendens naar gelijkwaardig ouderschap, maar vraagt zich af of het belang van het kind hierbij altijd voldoende in acht wordt genomen.
- Mia Meijers is werkzaam bij de Raad voor de Kinderbescherming in Maastricht. Zij was betrokken bij Begeleide Omgang Regeling in Maastricht. Dit project is wegens gebrek aan financiering stopgezet. Het is belangrijk dat er regelingen zijn voor het grijze gebied tussen een goed lopende omgangsregeling en geen omgangsregeling. Meijers geeft aan dat er weinig literatuur voor handen is over dit onderwerp. Zij heeft een artikel geschreven van uit haar praktijk ervaringen ('*Omgang tot elke prijs?*', 2004)
- Anne-Marie Wolf is advocaat in Haarlem. Zij staat als advocate (voornamelijk) vrouwen bij die slachtoffer zijn van geweld door hun partner. Het advocatenkantoor in Haarlem ontvangt de vrouwen voor nulde-lijns hulp. Daarnaast staan zij slachtoffers bij in de rechtsbijstand verlening. Wolf geeft aan dat het voor haar als advocate soms moeilijk is om partnergeweld te objectiveren en bewijs te verzamelen (bijvoorbeeld mutaties van de politie, gegevens huisarts). Een risicotaxatie instrument, waarmee nagegaan kan worden of het geweld nog actueel is en wat dat voor de omgangsregeling zou moeten betekenen, zou mogelijk een oplossing bieden. Wolf merkt tevens op dat er niet te absoluut met het ouderschapsplan omgegaan moet worden.
- Jules Mulder is directeur van de Waag. Sinds 1995 wordt vanuit de ambulante setting aan plegers van partnergeweld een programma aangeboden. Binnenkort wordt ook een programma aan plegers van kindermishandeling aangeboden. Hij constateert dat partnergeweld een complexe materie is waar slachtoffers en plegers hun eigen bijdrage hebben aan het voortduren van het geweld.
- Annemieke Wolthuis is als onderzoeken verbonden aan de Open Universiteit Nederland en heeft een werkplek bij het Verwey-Jonker Instituut. Zij en schrijft haar proefschrift over herstelrecht en jeugd en is lid van de redactie van het Tijdschrift voor Herstelrecht. Het laatste nummer ging over geweld in het gezin. Daaruit blijkt dat Family Group Conferences of Eigen Kracht conferenties een positieve rol kunnen spelen in het oplossen/beheersen van geweldsconflicten. Hiervoor was zij werkzaam bij Defence for Children International, waar de helpdesk ook regelmatig geconfronteerd wordt met vragen of advies over schrijnende situaties over omgang en geweld.
- Ellen van Kalveen is rechter in Utrecht (familierecht en strafrecht). In omgangszaken is er vaak een groot conflict tussen de ouders. Objectivering is ook voor de rechter een belangrijk punt. En wat betekent de conflictueuze situatie voor de risico inschatting in toekomst; hoe schat je het gevaar op dreiging en geweld in, en hoe kun je de risico's verminderen? Het wel of niet opleggen van een omgangsregeling als er sprake is van (dreiging van) geweld is een lastig dilemma.
- Carien Soeteman is werkzaam als kinderrechter in Arnhem. Soeteman merkt op dat geweld een probleem is bij de OTS, omgang en gezagszaken. Het is voor een rechter lastig om duidelijk te krijgen wat er precies gebeurd is. Er wordt vaak gezegd dat er geweld in het spel is en dat wordt dan door de andere kant ontkend. Dit is een groot probleem: wat is er gebeurd? De Raad voor de Kinderbescherming is er niet voor de waarheidsvinding. Mogelijke oplossing zou een risicotaxatie-instrument kunnen zijn. Ouders weten vaak niet hoe groot de impact is van geweld op de kinderen. En soms zien zelfs de kinderen de ernst er niet van in. Gezamenlijk gezag lijkt in

Nederland een heilige koe. Maar als er veel aan de hand is gezamenlijk gezag niet de beste oplossing. Soms kan begeleide omgang een oplossing bieden, en hiervoor gemeenten zouden hieraan een hogere prioriteit moeten geven. Nu is voor begeleide omgang vaak geen geld, en zijn er grote verschillen in het land (zelfs binnen een arrondissement).

- Sara Etty is als beleidsmedewerker werkzaam bij het ministerie van Justitie, met name op het onderwerp huisverbod. Etty heeft in haar scriptie aandacht besteed aan de problematiek rondom de kwestie huiselijk geweld en familierecht. Etty merkt op dat er sprake is van een missing link in aanpak van huiselijk geweld. Ook wijst ze er op dat er vaak aan voorbij gegaan wordt dat partnergeweld te maken heeft met macht en controle.

Na het voorstelrondje wordt door de voorzitter opgemerkt dat de volgende interessante punten een aantal keren aan de orde zijn gekomen;

- Belang van een risico taxatie instrument
- De vraag naar waarheidsvinding, hoe doe je dat dan?
- Signalering van huiselijk geweld
- Begeleide omgang

Bovenstaande punten zullen mee worden genomen tijdens de discussie

Ter voorbereiding op de discussie zijn zeven stellingen bedacht (zie bijlage 2). In de voorstelronde is op enkele stellingen al een voorzet genomen. Het is niet de bedoeling dat we alle stellingen nalopen; dit hangt af van hoe de discussie verloopt. Begonnen wordt met de eerste stelling.

2.3 *Partnergeweld als relevante factor*

De stelling luidt:

Geweld tegen de partner moet een relevante factor zijn in de beslissingen over omgang en gezag

Het besef dat partnergeweld een negatief effect heeft op kinderen is in ieder geval binnen de rechtspraak tegenwoordig een algemeen aanvaard idee. Maar ook al is er aandacht voor partnergeweld en het effect ervan op kinderen, dit punt wordt binnen de casuïstiek (nog) niet systematisch meegenomen. Er is geen beleid rondom dit punt ontwikkeld. In de praktijk worden bijvoorbeeld moeders die naar een blijf van mijn lijf huis zijn gevlucht, geconfronteerd met omgangsregelingen, terwijl de omgangsregeling veel negatieve effecten heeft. Zoals ook uit het voorstelrondje naar voren kwam is niet zozeer meer de vraag dat geweld tegen of tussen partners een relevante factor is, maar hoe die factor gewogen moet worden. Wat is de betekenis van het belang van het kind, moet rekening worden gehouden met onveiligheidsgevoelens van de verzorgende ouder en hoe bereik je dat ouders de verantwoordelijkheid nemen voor een veilige leefomgeving van hun kinderen?

Belang van het kind

Er kleven allerlei dilemma's aan het belang van het kind en hoe dit zich verhoudt tot wat het kind zelf wil. Uit een loyaliteitsconflict kunnen kinderen bijvoorbeeld soms nog wel contact met de vader willen, terwijl het contact grote negatieve gevolgen heeft.

Opgemerkt wordt dat de 'belangen van het kind' weliswaar een (de) belangrijk(st)e factor is bij de beslissingen over omgang en gezag, maar als het gaat om vertegenwoordiging alleen de belangen van de ouders worden vertegenwoordigd. Door enkele van de aanwezigen wordt dan ook gevraagd of er wel voldoende aandacht is voor de belangen van het kind, zijn deze belangen niet onderbelicht? Een aanwezige van de Raad merkt op dat binnen de Raad het kind steeds meer een centrale plaats inneemt en er wel degelijk naar de belangen van het kind worden gekeken, waarbij voor de

verschillende leeftijdscategorieën een verschillende benadering is. In een onderzoek wordt standaard gekeken naar de factor huiselijk geweld (partnergeweld en kindermishandeling). Maar door de gedragsdeskundige wordt niet gekeken naar de impact van het partnergeweld op het kind. Er komt een training huiselijk geweld voor alle raadsonderzoekers.

De verantwoordelijkheid van de ouders en onveiligheidsgevoelens bij de verzorgende ouder

Ouders zijn verantwoordelijk voor hun kinderen, of ze dit nu gezamenlijk doen tijdens hun relatie of na beëindiging van hun relatie. Kinderen mogen niet de dupe zijn van het conflict tussen de ouders. Daarom moeten ouders leren conflicten te hanteren. Dit komt ten goede aan de omgang met het kind. Uit onderzoek blijkt dat wanneer ouders een cursus conflictbeheersing hebben gevolgd dit ten goede komt aan het huwelijk en daarmee samenhangend waarschijnlijk ook de omgang. Er zou meer moeten worden ingezet op preventie, zoals er nu zwangerschaps cursussen zijn en puppys cursussen voor de hond, zou het ook meer vanzelfsprekend moeten zijn om een ouderschaps cursus te volgen.

Ook bemiddeling, gezamenlijk zoeken naar hulp en methodieken als de eigen Kracht Conferentie kunnen bijdragen aan het oplossen van het conflict en het mogelijk maken van een verantwoorde omgangsregeling.

Het ouderschapsplan kan een rol spelen in het vastleggen van die verantwoordelijkheid voor een veilige omgeving. Maar dan moeten ouders wel met elkaar kunnen overleggen. Als dit redelijkerwijs niet van hen kan worden verwacht, en mediation geen uitkomst biedt, kan van een ouderschapsplan worden afgezien. Huiselijk geweld kan een argument zijn om geen ouderschapsplan op te willen stellen. Dit moet dan toetsbaar worden gemotiveerd. De toekomst zal uitwijzen hoe dit wordt geïnterpreteerd. Op dit moment komen ouders waarvoor de rechters mediation geschikt achten al in 50% van de zaken niet aan bij de mediator. Hier ligt dus een knelpunt. Opgemerkt wordt dat het ouderschapsplan een signalerende functie kan hebben, als het ouderschapsplan ontbreekt is er kennelijk iets aan de hand.

De voorzitter concludeert dat huiselijk geweld tegenwoordig gezien wordt als een relevante factor, maar is het alleen een factor die van belang is bij het bepalen van de directe impact op de kinderen als getuige van het geweld, of is partnergeweld ook een relevante factor als het gaat om het onveilig voelen van de ouder bij omgangsregeling wat consequenties heeft voor het welbevinden van de kinderen? Door de aanwezigen wordt aangegeven dat ook dit een rol speelt: gevoelens van onveiligheid bij de verzorgende ouder kunnen nadelig zijn voor het kind. Maar of het een doorslaggevende factor is zal van geval tot geval bekeken moeten worden. Hoe objectiever je de angst van de moeder en hoe realiseer je dat de moeder meer emotionele ruimte creëert om omgang mogelijk te maken? Bij een advies/beslissing spelen veel factoren een rol, waaronder ook de draaglast en draagkracht van de verzorgende ouder.

Bij de omgang moet de veiligheid van het kind worden voorop gesteld, maar tegelijkertijd is het van belang dat niet alles van het kind wordt afgenomen. Er moet worden gezocht naar de minst slechte oplossing voor het kind. Als de Raad tot de conclusie komt dat er wel contact met de vader kan zijn, maar moeder de ruimte niet kan bieden om contact met vader te creëren, dan ontstaat een lastige situatie. Omgangsbemiddeling / omgangsbegeleiding kan in dit soort situaties mogelijk een uitkomst bieden. Dit is een vorm tussen een gewone omgangsregeling en het ontzeggen van omgang in. Momenteel ontbreekt echter vaak de mogelijkheid tot begeleide omgang. Verscheidene begeleide omgangshuizen/voorzieningen hebben de deuren moeten sluiten vanwege gebrek aan financiering. Dit wordt door de aanwezigen als een groot knelpunt ervaren.

Na de pauze zijn er twee punten uit de discussie gekozen waar nader op in is gegaan, namelijk gezamenlijk gezag als heilige koe en contra indicaties voor omgang.

2.4 Gezamenlijk gezag als heilige koe

Gezamenlijk gezag na echtscheiding is tegenwoordig het uitgangspunt en wordt beschouwd als 'in het belang van het kind'. Uit onderzoek van Spruijt (2007) komt echter naar voren dat kinderen niet gelukkiger zijn geworden na de toekenning gezamenlijk gezag. Er zijn omstandigheden, waaronder gevallen van partnergeweld of chronische conflicten, dat gezamenlijk gezag na echtscheiding niet in het belang is van het kind. Gezamenlijk gezag kan een bron zijn voor niet alleen conflicten over schoolkeuze et cetera, maar ook een manier om het leven van de moeder via het kind te beheersen.

De Canadees Jaffe (zie p. 10-11) komt na uitgebreid onderzoek tot een aantal uitgangspunten. Een daarvan is: Als sprake is van een geschiedenis van partnergeweld moet het uitgangspunt zijn: geen gezamenlijk gezag, tenzij... (zie ook stelling 4 in bijlage 1). Er is discussie over de vraag of dit in de wet moet worden vastgelegd, of dat de rechter meer ruimte moet krijgen om eenhoofdig gezag op te leggen.

De aanwezigen achten er veel voor te zeggen het uitgangspunten om te keren voor een specifieke groep. Maar nu de meerderheid van de ouders het gezamenlijk gezag na echtscheiding prima af gaat, is het de vraag of de wetgeving speciaal voor die kleine groep die het zelf niet kan afhandelen moet worden gewijzigd. Aan de andere kant is het juist deze kwetsbare groep die behoefte heeft aan wetgeving of in elk geval aan bescherming.

Er wordt op gewezen dat de wet voor rechters voldoende ruimte laat om geen gezamenlijk gezag toe te kennen. De wettekst is echter ingeperkt door de jurisprudentie van de Hoge Raad, die weinig ruimte laat voor eenhoofdig gezag (afwijking van het beginsel van gezamenlijk gezag). Lagere rechters volgen de interpretatie van de Hoge Raad. Rechters zouden wat lossier met de uitspraak van de Hoge Raad om kunnen gaan. Het zou rechters meer duidelijkheid verschaffen als de wetgever duidelijker aangeeft in welke situaties een uitzondering gemaakt kan worden op het beginsel van gezamenlijk gezag of in elk geval aangeeft dat de rechter hierin een grotere vrijheid heeft dan de Hoge Raad nu aangeeft.

Daarnaast behoren de criteria voor het ontzeggen van omgang en afwijzen van gezamenlijk gezag beter op elkaar aan te sluiten. Momenteel zijn de criteria voor het ontzeggen van omgang soepeler dan voor het afwijzen van gezamenlijk gezag; dit wordt door de aanwezigen als problematisch ervaren. Geconcludeerd wordt dat het systeem zou moeten zijn: als er gronden zijn voor het ontzeggen van omgang, is er een grond voor eenhoofdig gezag.

Er komt nog een knelpunt naar voren. Vrouwen die slachtoffer zijn van langdurig geweld door hun partner, kunnen dermate lamgeslagen of getraumatiseerd zijn dat hen de moed ontbreekt om eenhoofdig gezag te vragen. In Nederland kan de rechter het eenhoofdig gezag niet ambtshalve opleggen; er moet om gevraagd worden. Dat kan betekenen dat een rechter omgang ontzegt en eigenlijk ook eenhoofdig gezag zou willen vaststellen, maar dit niet kan doen omdat het niet is gevraagd. Er wordt verwezen naar de situatie in het Verenigd Koninkrijk waarbij alle verzoeken worden samengevoegd. Als er een omgangszaak is en nog andere verzoeken, dan kan de rechter uit de verzoeken kiezen. Dit kan een positief effect hebben. Het betreft een heel ander rechtssysteem en derhalve is het moeilijk te vergelijken met de situatie in Nederland. Voor Nederland zou bijvoorbeeld de Raad voor de Kinderbescherming een verzoek kunnen indienen als het te zwaar is voor de moeder om het verzoek tot eenhoofdig gezag in te dienen.

2.5 Contra indicaties voor omgang

In de discussie voor de pauze was de conclusie dat bemiddeling / conflictoplossing ideaal is. In het kader van deze expertmeeting gaat het er om te kijken naar wat moet gebeuren in die zaken waarin bemiddeling geen oplossing biedt. Is helder te benoemen wat dan de contra-indicaties voor omgang

zijn? Hoe moet het geweld en de dreiging met geweld in het verleden en het gevaar voor de toekomst worden vastgesteld?

Noodzaak verder onderzoek

In 17 procent van de echtscheidingszaken wordt geen omgangsregeling vastgesteld. Er is geen onderzoek gedaan naar de redenen waarom geen omgang is vastgesteld. We weten dus ook niet hoe vaak partnergeweld of kindermishandeling de reden is om omgang af te wijzen. Voor het zoeken naar oplossingen moet er eerst worden gekeken naar de achtergronden om omgang te weigeren, voordat er oplossingen gevonden kunnen worden en beleid kan worden ontwikkeld.

Er is behoefte aan kwantitatief onderzoek: hoe vaak wordt geen omgangsregeling vastgesteld, hoe vaak wordt eenhoofdig gezag vastgesteld, wat zijn de gronden/redenen voor het ontzeggen van omgang c.q. ouderlijk gezag? Daarnaast is behoefte aan kwalitatief onderzoek. Hoe worden risico's benoemd, welke belangenafwegingen worden gemaakt, wat zijn de belangrijkste casusposities, welke rollen hebben de Raad voor de Kinderbescherming, de advocatuur, de rechter, de vader, de moeder en het kind in het geheel? Alle aanwezigen achten nader onderzoek noodzakelijk.

Inschatten van risico's en doorpakken

Door een van de aanwezigen wordt opgemerkt dat huiselijk geweld zich goed leent voor 'pappen en nat houden'. Dit mag niet langer, er moeten heldere uitgangspunten worden geformuleerd, bijvoorbeeld: Als je dit en dat doet, dan is er geen recht op ouderlijk gezag en een beperkt (of geen) omgangsrecht.

De (terugkerende) vraag is telkens weer: wanneer kun je ouderlijk gezag dan wel omgang ontzeggen? Hier spelen twee elementen: enerzijds welke materiële feiten geven een indicatie dat het ouderschap niet in het belang van het kind zal worden uitgeoefend, en anderzijds, wat is het moment om de beslissing te nemen? De ontzegging komt meestal na procedure nummer x. Door eerder de beslissing te nemen kan veel extra leed en ellende voorkomen worden. We moeten zicht krijgen op de impact van huiselijk geweld op het kind, maar dit moet niet een te lange periode in beslag nemen. We moeten eerder echt nee durven zeggen.

In het familierecht zou systematisch en expliciet de vraag naar de fysieke veiligheid van verzorgende ouder (vaak de moeder) én kind moeten worden gesteld. Als er geen fysieke veiligheid is, is er geen omgang. De vraag moet in een vroeg stadium aan de orde komen, al op het moment van het verzoekschrift. Het is dus niet alleen een vraag die door de Raad moet worden beantwoord. Ook kan signalering door bijvoorbeeld hulpverlening een rol spelen. In sommige gevallen kunnen kinderen van 12+ bij de rechter worden uitgenodigd voor een gesprek. Dit gesprek geeft meer inzicht in de situatie en belang van het kind. Een ander punt is dat met het vaststellen van de omgang de situatie in de loop der jaren kan veranderen. Een ontzegging van omgang op dat moment kan later door het kind worden opzij gezet, doordat het bij een (puberaal) conflict met de verzorgende ouder naar de andere ouder gaat.

Rond het vaststellen van een omgangsregeling moet de veiligheid van het kind uitgangspunt zijn. De vraag speelt of de nadruk meer moet worden gelegd op het oplossen van het conflict tussen de ouders of op het vaststellen van de impact van de dreiging en geweld op het kind. Het inschatten van de risico's voor de toekomst blijft een zeer lastig punt. Hoe herken je situaties waarin sprake is van structureel geweld, belaging, en het niet los kunnen laten? Waar moet je op letten? Zijn er partners waarvan op voorhand duidelijk is dat zij hun rol als ouder niet kunnen vervullen? Ouders met een antisociale houding, ouders met een alcoholverslaving, ouders waar sprake is van een onbalans in de draaglast en de draagkracht zijn indicaties. Een veroordeling voor een zedendelict of een geweldsdelict (in gezinsverband) kan ook een indicatie zijn.

Een aantal aanwezigen opteert voor een speciaal voor dit doel te ontwikkelen risicotaxatie instrument. Via zo'n instrument worden systematisch een aantal vragen langsgelopen. Hierdoor ontstaat inzicht in de achtergronden. Op grond van feiten uit het verleden wordt een inschatting gemaakt over risico's in de toekomst. Een taxatie instrument is een hulpmiddel om tot een goed beargumenteerde beslissing te komen. Aan de hand van de vragenlijst ontstaat (systematisch) inzicht in de diverse situaties waar bepaalde beslissingen geïndiceerd zijn; in het ene geval is een agressietraining voldoende om tot een omgangsregeling te komen, voor een andere situatie is begeleide omgang gewenst terwijl weer een andere situatie zo levensbedreigend is dat omgang absoluut is uitgesloten. Bij de ontwikkeling van een instrument moet worden aangesloten bij wat er reeds is ontwikkeld, zoals het taxatie-instrument bij de politie in verband met het huis verbod, of het instrument om de veiligheid in te schatten van cliënten van de residentiële vrouwenopvang.

2.6 Belangrijke uitkomsten van de discussie

- Partnergeweld is een relevante factor bij besluitvorming over omgang en gezag. Tegelijkertijd is er weinig kennis over de omvang en aard van de problematiek. De aanwezigen concluderen dat er nader onderzoek nodig is, zowel als het gaat om cijfers over aard en omvang, als wat betreft het blootleggen van denkpatronen en benadering van de problematiek door verschillende instanties (kwalitatief onderzoek).
- Het uitgangspunt van gezamenlijk gezag na echtscheiding wordt als een juist uitgangspunt beschouwd, maar er moet lossen om worden gegaan met uitzonderingssituaties vanuit het belang van het kind. Als er gronden zijn om omgang te ontzeggen zou dit in principe ook moeten worden gekoppeld aan eenhoofdig gezag.
- Er is behoefte aan een vorm van risicotaxatie; welk gevaar loopt een kind bij gezamenlijk gezag en/of een omgangsregeling? In het ontwikkelen van een instrument moet worden aangesloten bij wat hierover reeds bekend is, zowel in het buitenland, als in Nederland.
- Begeleide omgang is een belangrijke tussenvorm tussen geen omgang en een omgangsregeling. Momenteel zijn er te weinig mogelijkheden voor begeleide omgang. Dit is een groot knelpunt.

Geraadpleegde literatuur

- Bullens, & Ruiter, de (2005). Omgang en 'het belang van het kind'. *FJR*, 2, 2-8.
- Dijk, T. van e.a. (1997). 'Huiselijk geweld: aard omvang en hulpverlening'. Intomart, Sociaal Wetenschappelijk onderzoek.
- Dijkstra, S., & Baeten, P.(2003). In de herinnering gekerfd; Kinderen als getuigen van geweld tussen ouders'. *Tijdschrift voor Psychotherapie*, 29(3), 237-254.
- Etty, S. (2006). *It's the family stupid!, Hoe moeders als slachtoffers van partnergeweld buiten bereik blijven van het mensenrechtelijke instrumentarium ter bestrijding van huiselijk geweld tegen vrouwen.*
- Fischer, T. (2004). zie http://www.bezorgdemoeders.nl/content/25/vaderloze_kinderen_ii.html
- Hester, M., & Pearson, C.(1996). *Domestic violence and child contact arrangements in England and Denmark*. University of Bristol, 1996.
- Jaffe, P.G., Lernon, N.K.D., & Poisson, S.E. (2003). *Child Custody & domestic Violence. A call for safety and accountability*. Sage publications.
- Lünnemann K.D., & Bruinsma, M. (2005). *Geweld binnen en buiten. Aard, omvang en daders van huiselijk en publiek geweld in Nederland*. Den Haag: WODC reeks 213.
- Mahoney, K. (1994). Canadian approaches to equality rights and gender equity in courts. *Human rights of women: National and international Perspectives*, 437-461.
- Radford, L., & Hester, M. (2006) *Mothering through domestic violence*. Jessica Kingsley Publications.
- Römkens, R. (1992). *Gewoon Geweld? Omgang, aard, gevolgen en achtergronden van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Spruijt, E. e.a. (2007). *Scheidingskinderen*. SWP Amsterdam.
- Valk, I. van der, & Spruijt, E. (2004). *De gevolgen van echtscheiding voor kinderen*.
- Wittebrood, & Veldheer (2005) Partnergeweld in Nederland; een secundaire analyse van de Intomart-onderzoeken naar huiselijk geweld. *Tijdschrift voor Criminologie* 47(1), 3-23.

Websites

- <http://www.bezorgdemoeders.nl>
- <http://www.stichtingzijweg.nl>
- <http://www.huiselijkgeweld.nl> (Factsheet huiselijk geweld 2007)
- <http://www.rightsofwomen.org.uk/policy.php>

Kamerstukken

Tweede Kamer, 2006-2007, 30145

Bijlage 1 Stellingen

1. Geweld tegen de partner moet een relevante factor zijn in de beslissingen over omgang en gezag.
2. Het is nodig dat in Nederland onderzoek wordt gedaan naar hoe de Raad voor de Kinderbescherming en familierechters 'het belang van het kind' inkleuren als er sprake is van geweld tegen de partner of tussen de ouders, en hoe er in deze gevallen wordt geadviseerd/ geoordeeld over omgang en gezag.
3. Bij ernstige conflicten tussen de ouders rond gezag en omgang is het van belang eerst de ouders te onderzoeken, en pas daarna de focus te richten op het kind.
4. Als sprake is van een geschiedenis van huiselijk geweld moet de regel zijn: geen eenhoofdig gezag bij de ouder die gewelddadig is, noch gezamenlijk gezag, tenzij blijkt dat het wel mogelijk is. (Nee, tenzij)
5. De ouder die geen geweld pleegt mag niet worden gedwongen om deel te nemen aan mediation of om ouderprogramma's te volgen samen met de pleger van geweld.
6. Er is te weinig aandacht voor het misbruik dat plegers van huiselijk geweld maken van het familierecht teneinde controle te houden over hun ex-partner.
7. Er is te weinig aandacht voor het misbruik dat ouders maken van (onterechte) beschuldigingen van huiselijk geweld teneinde de andere partner omgang/gezag te ontzeggen.

Bijlage 2 Deelnemers expertmeeting

- Mr. drs. M. de Boer (voorzitter)
- Mr. drs. L. Drost, Verwey-Jonker Instituut
- mr. S. Etty, ministerie van Justitie
- Mr. drs. A. Goes, Movisie
- Mr. E. van Kalveen, rechtbank Utrecht
- Mr. J. Lenters, ministerie van Justitie
- Mr. dr. K. Lünemann, Verwey-Jonker Instituut
- M. Meijers, Raad voor de Kinderbescherming
- Dr. J. Mulder, de Waag
- Mr. C. Soeteman, rechtbank Arnhem
- mr. dr. V. Smits, Universiteit Tilburg
- Mr. P. van der Valk, ministerie van Justitie
- drs. G. Verweij, Landelijk Bureau Raad voor de Kinderbescherming Utrecht
- B. Vissers, Movisie
- Mr. dr. M. Vonk, Universiteit Utrecht
- Mr. A. Wolf, advocatenbureau Haarlem
- Mr. A. Wolthuis, Verwey-Jonker Instituut

Colofon

opdrachtgever/financier	Ministerie van Justitie
auteurs	dr. mr. K. Lünemann, mr. drs. L. Drost, mr. drs. M. de Boer (zelfstandig adviseur)
omslag	Grafital, Valkenswaard
uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht telefoon 030-2300799 telefax 030-2300683 e-mail secr@verwey-jonker.nl website www.verwey-jonker.nl

De publicatie

De publicatie kan gedownload worden via onze website: <http://www.verwey-jonker.nl>.

Behalve via deze site kunt u producten bestellen door te mailen naar verwey-jonker@adrepak.nl of faxen naar 070-359 07 01, onder vermelding van de titel van de publicatie, uw naam, factuuradres en afleveradres.

ISBN 978-90-5830-264-9

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2008.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction is allowed, on condition that the source is mentioned.